ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-4(335)-177-185

Рева І. А.,

старший викладач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін

Полтавської державної аграрної академії,

м. Полтава, Україна

rewairinaan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0753-5326>

ЕКСПРЕСИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА В УСНОМУ ПОСЛІДОВНОМУ ДВОСТОРОННЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Наукова думка XX – початку XXI ст. значною мірою зосереджена на антропоцентричних дослідженнях. Поведінка, мовні, мотиваційні, психічні, психологічні та інші особливості людини нині є основними предметами вивчення гуманітарних наук. У XX ст. було здійснено фундаментальні дослідження фізіології та функцій мозку, психіки та психології людини. Цей період ознаменувався також розвитком філософської думки, зокрема екзистенціалізму, постмодернізму, появою мистецтва „потoku свідомості”, впливом східних учень, ідей фрейдизму та неофрейдизму. Науковці почали вивчати *homo sapiens* насамперед як особистість, що має складний внутрішній світ. Цим значною мірою зумовлені поява та розквіт таких наукових галузей, як комунікативна і когнітивна лінгвістика, когнітивна психологія, етно-психолінгвістика, а також досліджень мовних картин світу, мовної свідомості, концептосфер. Особливе місце серед них посідає психолінгвістика, що має міждисциплінарний характер (Куранова, 2012, с. 8). Традиційними ознаками лінгвістики є вивчення наукового опису структури, форм, значень звуків, слів, словосполучень і речень. З точки зору психології дослідження полягає в способах оволодіння цими системами, їх функціонування в реальному спілкуванні, коли люди вимовляють і розуміють речення. Психолінгвістика активно використовує надбання різноманітних галузей знань. Її складовою є не тільки лінгвістика та класичні розділи мовознавства, а й перекладознавство.

Справжня перекладацька діяльність здійснюється перекладачами в різних умовах. Перекладені тексти дуже різноманітні за тематикою, мовою, жанровими складовими та ін. Переклади виконуються в письмовій або усній формі, згідно цього до перекладачів виставляються вимоги щодо точності, повноти перекладу. Психолінгвістичні концепції процесів сприйняття й декодування мовлення стали „ядром”, навколо якого сконцентрували своє увагу такі вчені як: В. Сдобников, О. Петрова, Н. Гарбоський, В. Карабан, Л. Борисова, Я. Рецкер, Л. Бархударов,

А. Швейцер, М. Брандес, В. Виноградов, Р. Якобсон, І. Тимковський та ін., проте в сучасному перекладознавстві важливим і невирішеним питанням залишається переклад як процес міжмовної комунікації, який має складну структуру, котрий включає безліч факторів, що впливають на умови його протікання й кінцевий успішний результат.

Метою статті є з'ясування психологічного портрету перекладача в усному послідовному двосторонньому перекладі.

Завдання усного перекладу багато в чому схожі з іншими видами перекладацької діяльності. Однак з точки зору основних механізмів здійснення усного перекладу та умов, усний переклад має певні відмінності від письмового перекладу. Усвідомлення цього факту, пов'язане з тим, що в другій половині ХХ століття сфера використання усного перекладу значно розширилась, що привело до його систематичного дослідження закономірностей та особливостей. Більше того, в межах теорії усного перекладу стали розрізняти теорію послідовного та синхронного перекладу. Очевидно, існує три основні погляди на те, що таке усний переклад:

1) Вивчення факторів, що впливають на вилучення перекладачем інформації, що міститься в оригіналі, тобто сприйняття усного мовлення відрізняється короткочасністю, однократністю, дискретністю. Повнота розуміння залежить від ритму, паузації, темпу мови, де відокремлення інформації відбувається у вигляді окремих частин, які розгортаються ланцюжками мовних одиниць у мовленні оратора, а сприйняття здійснюється на основі „змістових опорних понять”. На основі цього перекладач відтворює почутий зміст і доносить до співрозмовника.

2) Розгляд усного перекладу як особливого виду мовлення мовою перекладу. Специфіка усного мовлення перекладача індивідуалізується від звичайної, мається на увазі „запозичення з інших мов”. Відмінності визначаються тим, що мова перекладача орієнтована на оригінал і формується в процесі перекладу.

3) Дослідження усного перекладу як особливого виду перекладу в порівнянні з письмовим. Фундаментом є кількісні та якісні особливості усного перекладу, що відрізняють його від специфіки складових письмового перекладу.

Усний переклад як вид перекладацької діяльності визначається наступним чином. Дослідниця О. Петрова в своїй праці „Теорія перекладу” дає чітке формулювання усного та послідовного перекладу:

Усний переклад – вид перекладу, при якому мова оригіналу та мова перекладу виступають у процесі перекладу нефіксованою формою, що зумовлює однократність перцепції перекладачем відрізків оригіналу та неможливість подальшого зіставлення або виправлення перекладу після його виконання (Петрова, 2006, с. 289).

Послідовний переклад – спосіб усного перекладу, при якому перекладач починає перекладати після того, як оратор перестав говорити, закінчивши свою промову або її частину (Петрова, 2006, с. 289).

Взагалі послідовний переклад слідує за текстом оригіналу чи озвученим фрагментом, тобто повністю вимовленим з переривами звучання. Зазвичай це можуть бути „по абзацні висловлювання”, тобто групи з декількох пропозицій, рідше „по фразово” (окремими судженнями з паузою після кожного речення). Залежно від напрямку перекладу та можливості зміни спрямованості розрізняють односторонній і двосторонній переклад.

У найпотаємніших глибинах психолінгвістики поняття „переклад” розглядається як психологічний процес. Завдання психолінгвістики та теорії перекладу багато в чому перехрещуються, оскільки їхнім визначальним питанням залишається проблема трансформації тексту. Текст є об’єктом аналізу на першому етапі перекладу, а також виступає предметом синтезу на заключному рівні перекладацького функціонування. В сучасному перекладознавстві існує велика різноманітність перекладу, проте серед них найскладнішим є усний послідовний двосторонній переклад. Ускладненість усного послідовного двостороннього перекладу в тому, що перекладач має чітко знати тематику перекладу, вміти швидко, повно та доступно передати його зміст сказаною мовою. Перш за все перекладач виступає носієм мови мовного матеріалу, експериментатором щодо її вживання. Тож суб’єктивна інтерпретація розцінюється не як фактор перешкоди, а як факт, що підлягає подальшому аналізу. На відміну від лінгвістичних експериментів, де розглядаються основні семантико-лексичні особливості значення слів, їх зміни в різних контекстах, мовні звороти та граматичні форми, в перекладознавстві важливу роль відіграє техніка спілкування, емоційний стан, особистісні якості людини. Найважливішим компонентом для якісного перекладу є емоційний стан перекладача, який потрібно враховувати саме в усному послідовному двосторонньому перекладі. Для того, щоб краще зрозуміти особливості емоційного реагування перекладача в усному послідовному двосторонньому перекладі розглянемо структуру усної міжмовної комунікації: 1)інформативність тесту; 2)декодування повідомлення з вихідної мови; 3)прийняття кодової комбінації з запису пристроїв; 4)оформлення вихідного інформування; 5)швидкісне схоплення перекладу реципієнтом.

На думку багатьох дослідників, найбільш важливим етапом в перекладознавстві вважається сприйняття перекладачем вихідного тексту перекладу. Варто зазначити те, що досягнення успішного перекладу перекладачем визначається особливостями самого вихідного повідомлення. Насамперед, схарактеризуємо провідні концепції вихідної реляції.

Вихідне повідомлення для послідовного перекладу – це монологічне мовлення. Його призначенням є масова комунікація, при якій має місце та чи інша ступінь слухачів. Спрямованість усного виступу на досить велику аудиторію визначає функції побудови тексту виступу та сам характер слухачів. Спілкування оратора з аудиторією

дещо відрізняється від його комунікації з однією особою. Для досягнення комунікативної мети оратору доводиться використовувати інші форми, мовні засоби, ніж ті, які він застосував би, спілкуючись з людиною вічна-віч. Звідси, оригінал – це текст, створений мовою, якою володіє і яку обрав автор, а тому безпосередньо пов'язаний з усіма аспектами: акустичними, фізіологічними, психологічними та ін. Оригінал тексту опрацьовується лише в зв'язку з ситуацією, до якої входять основні елементи такі як відправник і одержувач мови. Мова оратора може бути продуктивною або пасивною. До продуктивної мови відноситься будь-яка мова, що не читається з папірця та не завчена напам'ять. Іншими словами під продуктивної промовою розуміється мова, при якій промовець є її безпосереднім автором залежно від того, як детально він її обмірковував попередньо.

Пасивна мова включає в себе заздалегідь написаний текст. Пасивна мова не характерна для послідовного перекладу. Зазвичай графічно оформлене та зачитане вихідне повідомлення дається перекладачеві для перекладу тексту з листа. Тому, тільки продуктивна ораторська мова підлягає послідовному перекладу.

Важливою частиною вихідного інформування є додаткова інформація, що компенсує відсутність ознак, притаманних писемному мовленню. В додаткову інформацію, входять складники, що обумовлюють усне мовлення: наявність ситуації, внутрішній контакт, котрий дозволяє доповнювати мову жестами, мімікою, тактильно-м'язовою чутливістю та ін. Також до додаткової інформації відносимо тон, тембр, гучність, наголос, паузи, темп і ритм мови, її тривалість і розподілення в часі. За манерами людини можна судити про її вихованість, самооцінку, ставлення до інших. Наприклад, жест – це соціально сформований та усталений рух, що передає психічний стан людини. Міміка та жести мають біологічну природу, які містять елементи природженого характеру і в той же час соціальні за походженням. Вони протягом вербального спілкування дають можливість посилювати смислові наголоси на елементах інформації, що передається, створюючи таким чином більший емоційний ефект від усвідомлення її значущості. Відомий психолог С. Максименко зазначає, що на відміну від гіпертрофованої міміки та жестикуляції, тактильно-м'язова чутливість генетично є одним із найпотужніших каналів отримання життєво важливої інформації. За допомогою тактильно-м'язової чутливості пізнається досить широкий спектр характеристик іншої людини: її фізичну силу, деякі особливості особистісного плану, стосунки, психічний стан тощо (Максименко, 2004, с. 207). Тримавши, наприклад, у руці долоню іншої людини, залежно від обставин можна певною мірою скласти уявлення про її психічний стан, взаєморозуміння та контакт, ставлення до ситуації, наміри. Важливу роль в ефективності спілкування, як свідчать дані спеціальних досліджень зарубіжних психологів, відіграє просторове перебування співрозмовників один стосовно одного, дистанція та комунікативна спрямованість.

Загальновідомо, що важливі політичні акції – переговори керівників, деякі зустрічі – проводяться за „круглим столом”. При спілкуванні „обличчя до обличчя” сторони мають можливість отримувати вичерпну інформацію про предмет розмови, визначати суб’єктивну позицію, ставлення до неї іншої сторони.

У психології комунікативне значення дистанції в спілкуванні вивчає напрям праксеміка. Практика виокремлює чотири дистанції у спілкуванні: 1) інтимну; 2) особисту, яка засвідчує, що ті, хто спілкується, є близькими друзями; 3) соціальну, яка характеризує офіційні контакти між сторонами, які входять у стосунки; 4) публічну, що має місце між чужими людьми (епізодичні, ситуаційні контакти). Немовні засоби спілкування, які супроводжують вербальне повідомлення, створюють підтекст, який полегшує, збагачує й поглиблює сприймання інформації, що передається. Відповідність невербальних засобів спілкування цілям, завданням, змісту словесної комунікації – значущий елемент культури спілкування. Почуття відповідності надзвичайно важливі в роботі перекладача.

Наявність ситуації та внутрішнього контакту особливо характерні для діалогу і, відповідно, можуть розглядатися як чинник, що полегшує абзацно-фразовий переклад. У послідовному перекладі велике значення має інтонація, зокрема в продуктивній мові. В пасивній мові іноді спостерігається розбіжність логічного зображення інтонації зі смисловим змістом промови. В цьому випадку звукове оформлення може ускладнювати прийом повідомлення. У звичайних умовах інтонація показує, де виражена основна думка повідомлення в головному та підрядному реченні. З інтонації можна судити про довершеність або незавершеність висловлювання, про його категоричність, визначеність або невизначеність. Інтонація передає емоційно-вольові відтінки повідомлення, які можуть відображатися на поведінці перекладача.

У праці М. Варій „Загальна психологія” зустрічаємо наукове використання терміна „почуття” як слід обмеження лише випадками вираження людиною свого позитивного або негативного, тобто оцінного ставлення до яких-небудь об’єктів.

На думку вченого О. Петровського: „Почуття – це пережите в різній формі внутрішнє ставлення людини до того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить”.

Психологічні дослідження понять „почуття та емоція” відносяться до аналізу особистості перекладача. Адже перекладач – це перш за все людина, яка має суб’єктивне ставлення до оточуючого світу. Так, в психології та перекладознавстві виділяють три аспекти суб’єктивного ставлення, що становлять його зміст, або структуру: 1) оцінний; 2) експресивний (емоційний); 3) спонукальний.

Оцінний аспект ставлення пов’язаний із порівнянням себе й інших з певними зразками, еталонами поведінки, з визначенням рівня досягнень. Залежно від оцінки (гарний – поганий, приємний – неприємний, гарний – негарний, чесний – нечесний) у людини виникає певне ставлення до

предмета взаємодії (шанобливе чи презирливе – до людини, відповідальне або безвідповідальне – до своєї справи, навчання).

Експресивний аспект ставлення пов'язаний з переживанням людиною свого ставлення до об'єктного відношення, з приводу оцінки емоціями. Наприклад, оцінка людиною своєї неспроможності зумовлює не тільки негативне ставлення до себе, а й важке переживання цієї поведінки.

Спонукальний аспект ставлення виражається, наприклад, у потягах й інтересах, виявляється в прагненні опанувати об'єктом, який подобається, увійти в контакт із людиною, яку обожнюють, займатися діяльністю, яка подобається (Варій, 2009, с. 440).

Зазначені три способи ставлення не відірвані один від одного, хоча в різних видах взаємин можуть бути виражені різною мірою залежно від ситуації. Проте в перекладацькій діяльності більш характерними для перекладача є інтелектуальні емоції. Вони спрямовані на відсутність у них валентного (протилежного) забарвлення (приємно – неприємно). Тобто мається на увазі інтелектуальне почуття в уявленні перекладача є не що інше, як свідомо оцінка відносин, що є притаманним саме усному послідовному двосторонньому перекладу.

Таким чином, завдання перекладача передати засобами іншої мови цілісний, точний зміст оригіналу, зберігаючи не тільки його стилістичні, експресивні особливості, але й емоційні. Під цілісністю перекладу потрібно розуміти єдність форми та змісту іншої мовної системи. Якщо критерієм точності перекладу є тотожність інформації, що повідомляється на різних мовах, то цілісним (повноцінним і адекватним) перекладом вважається лише такий переклад, який передає цю інформацію ідентичними способами. Інакше кажучи, на відміну від переказу переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це показано емоційно в ньому. Це стосується не тільки перекладу даного тексту в цілому, а й окремих його частин.

Список використаної літератури

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ, 2009. 988 с.
2. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
3. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики. Київ, 2012. 203 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія. Вінниця: Нова книга, 2004. 696 с.
6. Сдобников В. В., Петрова О. В. Теория перевода. Москва, 2007. 448 с.

References

1. Varii, M. I. (2009). Zahalna psykholohiia [General Psychology]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Karaban, V. I. (2003). Teoriia i praktyka perekladu z ukrainskoi movy na anhliisku movu [Theory and practice of translation from Ukrainian into English]. Vinnytsia: „NOVA KNYHA” [in Ukrainian].

- 3. Korunets, I. V.** (2008). Vstup do perekladoznavstva [Introduction to translation studies]. Vinnytsia: „NOVA KNYHA” [in Ukrainian].
- 4. Kuranova, S. I.** (2012). Osnovy psykholinhvistyky [Fundamentals of psycholinguistics]. Kyiv [in Ukrainian].
- 5. Maksymenko, S. D.** (2004). Zahalna psykhologhiia [General Psychology]. Vinnytsia: „NOVA KNYHA” [in Ukrainian].
- 6. Sdobnykov, V. V. & Petrova, O. V.** (2007). Teoriya perevoda [Translation theory]. Moskva [in Russian].

Рева І. А. Експресивний компонент емоційного реагування перекладача в усному послідовному двосторонньому перекладі

У статті висвітлено головні питання усного послідовного двостороннього перекладу з точки зору психолінгвістики та перекладознавства. Описано щоденну перекладацьку вже усталену, звичайну, нову термінологію, яка перекладається за односторонньою (послідовною) моделлю. Схарактеризовано лексичний запас перекладача як складну систему мовних одиниць, де важливе місце посідають функціональні слова, що служать поєднуючими або виражальними елементами в змістових єдностях-словосполученнях і реченнях. Проаналізовано комунікативний процес, котрий виконується відповідно до свого статусу мовного рівня. У перекладацькій практиці виокремлено різновиди мови оратора. Обґрунтовано поняття усного та послідовного перекладу. Опрацьовано знакову систему спілкування. Розглянуто праксеміку як один із напрямів психології в дослідженні невербальної комунікації, що охоплює вчення про дотики, кінетику, структуру часу. Виявлено фізіологічне підґрунтя сприйняття перекладача. Так як перекладач – людина, котра постійно взаємодіє з навколишнім світом. Будь-який акт такої взаємодії спирається на чуттєву представленість її найближчого середовища, що включає загальне орієнтування, оцінку місця розташування релевантних об’єктів, їхніх фізичних властивостей, ситуативної значущості, поведінкового, символічного або естетичного змісту. Сформульовано поняття „первинної інформації”, яка слугує джерелом для появи і функціонування вищих форм психічної діяльності, що виходять за межі безпосередньої даності та забезпечують регуляцію різноманітної орієнтованої, пізнавальної, практичної діяльності (локомоції, пошук розв’язання завдання, акт соціальної комунікації або трудові операції тощо).

Ключові слова: усний переклад, вихідне повідомлення, послідовний переклад, продуктивна мова, пасивна мова, праксеміка, суб’єктивне ставлення.

Рева И. А. Экспрессивный компонент эмоционального реагирования переводчика в устном последовательном двустороннем переводе

В статье освещаются главные вопросы устного последовательного двустороннего перевода с точки зрения психолингвистики и переводоведения. Описывается ежедневная переводческая уже

устоявшая, обычная, новая терминологика, которая переводится с односторонней (последовательной) моделью. Охарактеризован лексический запас переводчика как сложную систему языковых единиц, где важное место занимают функциональные слова, служащие сочетая или выразительными элементами в содержательных единствах-словосочетаниях и предложениях. Проанализирован коммуникативный процесс, который выполняется в соответствии со своим статусом языкового уровня. В переводческой практике выделены разновидности речи оратора. Обосновано понятие устного и последовательного перевода. Проработано знаковую систему общения. Рассмотрена праксемика как одно из направлений психологии в исследовании невербальной коммуникации, охватывающая учение о прикосновениях, кинесике, структуре времени. Выявлено физиологическое основание восприятия переводчика. Так как переводчик – человек, постоянно взаимодействующей с окружающим миром. Любой акт такого взаимодействия опирается на чувственную представленность его ближайшей среды, включая общее ориентирование, оценку местоположения релевантных объектов, их физических свойств, ситуативной значимости, поведенческого, символического или эстетического содержания. Сформулировано понятие „первичной информации”, которая служит источником для появления и функционирования высших форм психической деятельности, выходящих за пределы непосредственной данности и обеспечивают регуляцию разнообразной ориентированной, познавательной, практической деятельности (локомоции, поиск решения задачи, акт социальной коммуникации или трудовые операции тому подобное).

Ключевые слова: устный перевод, исходное сообщение, последовательный перевод, продуктивная речь, пассивная речь, праксемика, субъективное отношение.

Reva I. A. Expressive component of the interpreter's emotional response in consecutive interpreting

The article highlights the main issues of consecutive bilateral interpretation from the point of view psycholinguistics and translation studies. The daily translation is a well-established, ordinary, new terminology, which is translated according to a one-sided (sequential) model. The lexical stock of the translator is characterized as a complex system of language units, where the important place is occupied by functional words that serve as connecting or expressive elements in semantic units-phrases and sentences. The communicative process, which is performed according to its status of the language level has analyzed. Varieties of the speaker's language have distinguished in translation practice. The concept of oral and consecutive translation has substantiated. The sign system of communication has developed. Praxemics has considered as one of the areas of psychology in the study of nonverbal communication, that is covering the doctrine of touch, kinesics, time structure. The physiological basis of the translator's perception

has revealed. The translator is a person who constantly interacts with the world around him. Any act of such interaction is based on the sensory representation of its immediate environment, which includes general orientation, assessment of the location relevant objects, their physical properties, situational significance, behavioral, symbolic or aesthetic content. The concept of „primary information” has formulated, which serves as a source for the emergence and functioning of higher forms of mental activity that is going beyond the immediate given and provide regulation of various oriented, cognitive, practical activities (locomotion, problem solving, social communication or labor operations etc.).

Key words: interpretation, original message, consecutive translation, productive language, passive language, praxemics, subjective attitude.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку 28.10.2020 р.

Рецензент – к. філ. н., доц. Сизоненко Н. М.